Delft University of Technology

Onbekend maakt onbemind?

Quist, Wido

Publication date
2017

Document Version
Final published version

Published in
Natuursteen in Limburg - Natuursteen uit Limburg

Citation (APA)
Quist, W. (2017). Onbekend maakt onbemind? In W. J. Quist, & H.-J. Tolboom (Eds.), *Natuursteen in Limburg - Natuursteen uit Limburg* (pp. 148-151). Delftdigitalpress.

Important note
To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright
Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy
Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

This work is downloaded from Delft University of Technology.
For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to a maximum of 10.

Onbekend maakt onbemind?

Wido Quist

In Nederlands Limburg en al helemaal voor heel Nederland bestaat er geen systematische inventarisatie van natuursteen toegepast aan gebouwen. Er is nauwelijks onderzoek gedaan naar de mogelijke samenhang in het gebruik van Zuid-Limburgse natuursteen aan verschillende gebouwen (ver) buiten het winningsgebied. Vanwege de interesse voor de 'Grote Monumenten van Geschiedenis en Kunst' sinds het einde van de negentiende eeuw is de toepassing van met name mergel stroomafwaarts langs de Maas redelijk goed gedocumenteerd (zie bijvoorbeeld Slinger et al. 1980) en ook de meest in het oog springende voorkomens van Kunradersteen en Nivelsteiner zandsteen buiten het winningsgebied zijn in kaart gebracht (Slinger et al. 1980; Dubelaar et al. (red.) 2007; Tolboom (red.) 2012), echter veel 19e- en 20e-eeuwse toepassingen ontbreken hierin. In Zuid-Limburg is er daarnaast ook nauwelijks overzicht over de toepassing van lokale bouwstenen aan bijvoorbeeld woonhuizen, utilitaire gebouwen en tuin- en keermuren. Het betreft hier vaak objecten die niet als monument geregistreerd zijn, maar die wel een zeer specifieke uitstraling hebben, een uitstraling die ook moeilijk te verwoorden blijkt in beschermde dorps- en stadsgezichten. Maakt onbekend hier onbemind?

Limburgse natuursteen buiten Limburg

Het oeuvre van Pierre Cuypers, Jan Stuyt en in mindere mate Joseph Cuypers is uitvoerig beschreven in monografieën en andere architectuurhistorische beschouwingen. In de meeste gevallen wordt er echter slechts zijdelings aandacht geschonken aan het materiaalgebruik. Ook in het kader van deze bijdrage is dit onderzoek niet diepgaand gedaan, maar een snelle beschouwing leert dat in de vroege kerken van Pierre Cuypers – niet alleen de Limburgse – regelmatig mergel is toegepast. Zeker voor het beeldhouwwerk in het interieur, maar ook voor decoraties en vensters aan bijvoorbeeld de Sint-Lambertuskerk te Veghel (1855-1862), de Sint-Catharinakerk te Eindhoven (1858-1882) en de Sint-Vituskerk te Blauwhuis (1867-1871). Op welke manier deze steenkeuze tot stand kwam en waar het materiaal precies vandaan kwam is niet bekend, maar de wetenschap dat Adrianus Bleijs – een leerling van Cuypers – later een volledig kerkinterieur in mergel zou maken voor de Sint-Jacobuskerk te Kethel (1888-1890) doet vermoeden dat er in het oeuvre van Pierre Cuypers en zijn leerlingen meer 'onverwachte' toepassingen van mergel terug te vinden zijn die wellicht terug te voeren zijn op vergelijkbare ontwerpbeslissingen. Jan Stuyt liep ooit stage bij Bleijs en van 1898 tot 1908 associeerde Stuyt zich met Cuypers jr. Beide architecten hebben veel gebouwd, in en buiten Limburg en bedienden zich veel van Limburgse steensoorten. Zo gebruikte Jan Stuyt bijvoorbeeld Nivelsteiner zandsteen en mergel voor het NEBO-klooster te Nijmegen, Kunradersteen bij de Heilig Landstichting, mergel aan het Kleinseminarie Hageveld te Heemstede en mergel en Nivelsteiner zandsteen aan de Genadekapel Onze Lieve Vrouwe ter Nood te Heiloo (D.01). Joseph Cuypers bouwde in samenwerking met Franciscus Sturm het klooster Mariadal in Roosendaal. Aan dit klooster lijkt geen Limburgse natuursteen te zijn toegepast, echter de kapel die midden in de tuin staat is volledig opgetrokken uit mergel en Kunradersteen (D.02). Ook in de periode na de Tweede Wereldoorlog vinden we Kunradersteen terug aan diverse kerkelijke en utilitaire gebouwen zoals de prof. Zeemanschool te Amsterdam (D.03), de Martelaren van Gorcum-kerk te Den Haag en de Nederlands Hervormde-

D.01 Genadekapel Onze Lieve Vrouwe ter Nood te Heiloo, J. Stuyt, 1930 (W.J. Quist 2017),

D.02 Kapel in de tuin van Klooster Mariadal te Roosendaal, J.Th.J. Cuypers en F.B. Sturm, 1934 (W.J. Quist 2017).

D.03 Voormalige Prof. Zeemanschool te Amsterdam, J.A. Leupen, 1952-1953 (W.J. Quist 2017).

kerk te Stolwijk. In hoeverre deze toepassingen aan elkaar zijn gerelateerd is niet onderzocht, maar net als het Cuypers-netwerk interessant om nader te onderzoeken met het oog op waardering, behoud en herstel.

Zuid-Limburgse sociale woningbouw met Kunradersteen en mergel

Het is opvallend dat in veel dorpen en de steden in Zuid-Limburg, waar planmatig door woningbouwverenigingen wijken of straten zijn gebouwd met eenvoudige huurhuizen, de mergel en/of Kunradersteen regelmatig is toegepast. De architectuur van de woningen is vaak zeer eenvoudig, waardoor vanuit huidig perspectief de toepassing van 'dure' natuursteen vreemd is. De eenvoud van de bakstenen mijnwerkershuizen in en om Heerlen lijkt een luxe touch gekregen te hebben door toepassing van Kunradersteen in de plint, zoals bijvoorbeeld in de wijk Eikenderveld te Heerlen (D.04). Een dergelijke plint appelleert nu aan een gevoel van regionalisme en alleen al vanuit dat gezichtspunt is het jammer dat reeds veel van de in 1978 geïnventariseerde mijnmonumenten zijn gesloopt (RdMZ & planologische dienst Limburg 1978). Of en zo ja in welke mate het regionalisme van invloed is geweest bij het ontwerp en de realisatie van deze woningen is onbekend, maar zeker de moeite waard te onderzoeken met het oog op mogelijke herwaardering, behoud en doorbestemming van dit erfgoed.

De woningen uit de jaren '50 van de vorige eeuw aan pastoor Sartonstraat in Valkenburg zullen bij weinig mensen tot de verbeelding spreken (D.05). Door het in samenhang voorkomen van woningen met complete mergelgevels en woningen met baksteengevels en speklagen uit mergel is de continuïteit in toepassing van lokale bouwmaterialen echter zichtbaar en voelbaar, zeker met op de achtergrond het Kasteel Valkenbrug. Deze kwaliteit is onmogelijk te beschrijven met het architectuurhistorisch vocabulaire dat traditioneel voor waardestellingen wordt gebruikt.

Dat bouwen met lokale bouwstenen niet altijd direct het gevoel van eigenheid, passendheid en regionalisme geeft, blijkt bijvoorbeeld uit het woonwijkje dat Joseph Cuypers in 1919 bouwde in Maastricht, tussen de Statensingel en Herbenusstraat. Hierin zijn Kunradersteen en mergel gecombineerd met rode baksteen (D.06). Bischeroux & Minis (1997) spreken van woningbouw in traditionele stijl, maar aan de gevels is weinig traditioneels te vinden: de 'plint' in Kunradersteen verspringt in hoogte en beslaat bijna de volledige begane grond en de baksteen lijkt haast geprefabriceerd te zijn en gebruikt als accent. Ook in de omgeving – van grotere bakstenen woningen – vallen de woningen sterk op en lijken ze meer op een exotisch fremdköper dan op woningen die voortkomen uit een lokale bouwtraditie. Een andere exoot – met lokale bouwstenen - is het rijtje woningen aan de prof. Moserstraat 13-23, van architecten Marres en Sandhövel uit 1920 (Urban Fabric & Steenhuis stedenbouw/landschap 2007; D.07). Hier is slechts één blokje, dat nu wordt omgeven door tachtigerjaren nieuwbouw, uit een complex van 115 arbeiderswoningen overgebleven. Mede door de niet authentieke dakpannen, de vernieuwde schoorstenen en de omliggende bebouwing is er veel fantasie nodig om hier het 'regionalisme' te voelen.

D.04 Mijnwerkerswoningen gebouwd in baksteen op een plint van Kunradersteen in de wijk Eikenderveld te Heerlen (W.J. Quist 2017).

D.05 Vijftigerjaren woningen met mergel in de gevel aan de pastoor Sartonstraat te Valkenburg (W.J. Quist 2017).

D.06 Eenvoudige, in het oog springende woningen met mergel en Kunradersteen uit 1919 tussen de Statensingel en Herbenusstraat te Maastricht (W.J. Quist 2017).

D.07 Blok met 6 woningen met Kunradersteen en mergel uit 1920 aan de prof. Moserstraat te Maastricht (W.J. Quist 2015).

Gebouwonderdelen in lokale bouwsteen

Het zijn niet alleen de representatieve kerkelijke - en overheidsgebouwen en historische hoeves, gebouwd in lokale bouwstenen die het zuiden van Nederlands Limburg haar unieke en bijna on-Nederlandse uitstraling geven. De plinten, schoorstenen, schijven en entree-partijen van de minder in het oog springende en minder 'monumentale' gebouwen spelen een belangrijke rol bij de ervaring van eenheid en samenhang (D.08). De stad Valkenburg heeft zich dit gerealiseerd (Lagrou & Felder 2017), maar hier liggen nadrukkelijk kansen voor meer dorpen en steden. Er ligt hier een grote uitdaging voor historici, architecten, geologen, antropologen en beleidsmakers om de voorkomens te inventariseren en de betekenis voor de lokale gemeenschap en de beleving hiervan door bezoekers te benutten en versterken.

D.08 Diverse voorbeelden van beeld- en sfeerbepalende gebouwonderdelen in Kunradersteen in Meersen en Heerlen (W.J. Quist 2017).

Referenties

DUBELAAR, C.W., NIJLAND, T.G. & TOLBOOM, H.J. (red), 2007. Utrecht in Steen, Utrecht.

LAGROU, D. & FELDER, W. 2017. 'Over mergel als lokale bouwsteen en wat een identiteit mag kosten - Een case study in en om Valkenburg', in: Quist, W.J. & Tolboom, H.J. (red.), Natuursteen *in* Limburg – Natuursteen *uit* Limburg, Delftdigitalpress.

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG & PROVINCIALE PLANOLOGISCHE DIENST LIMBURG, 1978. Inventarisatie Mijnmonumenten, Samenwerkingsverbond Sanering Mijnterreinen Oostelijk Mijngebied.

SLINGER, A., JANSE, H., BERENDS, G., 1980. Natuursteen in monumenten, Zeist/Baarn.

TOLBOOM. H.J. (red.) 2012. Onvermoede Weelde – Natuursteengebruik in Rotterdam 1850-1965, Matrijs Utrecht.

URBAN FABRIC & STEENHUIS STEDENBOUW/LANDSCHAP, 2007. Maastricht Noordoost - cultuurhistorische verkenning: Limmel, Nazareth, Wijckerpoort en Wittevrouwenveld.